

KRITIKA

HERVAY GIZELLA
Siratók és keservek
Napkút
Budapest, 2025

Nánia Hanna

Szomjaztam. Innom adtatok?

Hervay Gizella versei életkinyilatkoztatások. Magunkra vesszük őket, mint egy (lóden)kabátot, mert nekünk, rólunk, értünk szólnak. Azt hisszük, nincs új a szabásmintában, mindegyik verset olvastuk, hallottuk, sőt mi több: értelmeztük már. Önsajnálathoz torkolló élvezettel kiveséztük a mondatok időtállóságát, és megjegyeztük, hol viselik magukon a sorok a korszak sajátos varrásnyomait. Azt feltételezzük, befogadói, szemlélői voltunk már mindennek, amit közölni akart a versbeszélő – maga Hervay –, s az életmű lezárása után aligha vár már ránk több ólomszó vagy meglepetés. És akkor előkerül valami ismerősen új, ismeretlenül régi. Némelyikünk örül, másokat hidegen hagy, ismét mások soha nem veszik kézbe a szóban forgó újdonságot. Egyáltalán fér-e még fájdalom és gondolat az olvasói óvatossággal gyomlált Hervay-térbe? Mennyi sorcsapást bírjon el az ember? Hol húzódnak a szolidaritás határai?

Siratók – keservek. Kiadatlanok. Frissen kiadottak. Hozzáférhetőek. Tapinthatók. Ez idáig is létezők egy vékony füzet lapjain, asztal-

fiókban felejtve. Negyvenhárom évvel a halál után feltámadottak. A Napkút Kiadó gondozásában, Szakolczay Lajos szerkesztésében megjelent *Siratók és keservek* Hervay Gizella második posztumusz verseskötete. Egyetlen fő ciklusból és egy mellékletből áll. A versek nagyobbik része eddig homályban volt, csupán néhány alkotás olvasható századvégi folyóiratok hasábjain, illetve *színes kavicsok*ként az *Idő körei* címet viselő gyűjtésben – eredeti egységben azonban most látjuk először együtt ezt az elvarratlan szálát. A verseket írójuk ennyi idő elteltével sem adja ki egészen a kezéből, Hervay Gizella egész lényével tartja tenyerében számunkra még alig felfedezett, de ismerősen csengő szövegeit, és egy kulturális örökséggel hímzett ölben ringatja mindet. Így mutatja, dúdolja: nézd, ő (is) a gyermekem.

A kiadatlan versekkel gyakran óvatosabb a befogadó. A titok sejtelmességével számol, teóriákat szül a fejében – vajon biztosan így akarta volna a szerző? Így álmodta meg? Ezt a kötetet látta maga előtt az utolsó vers megírásakor? Rejteni akarta a szövegeket, vagy publikálni őket? Miért bízta másra? Vajon megbánta-e volna, vajon utólag talált-e volna helyet a könyvnek az életművében? A találgatás helyett az intimitás titokzatos gesztusát nyújtja a címlapon felvilágosuló női arc. Valami személyes, valami fontos rejlik a bézs borítólapp mögött, és ezt komolyan kell venni – figyelmeztet Hervay pillantása. A szempár, mint egy vadállat. Szelíd és mélyre látó. Folytonos kénszenléti állapotban van. Néhol feltűnik a sorok között és figyelmeztet: a könyvben leírtak annyira személyesek, annyira bensőségesek és annyira közösségiek a megtapasztalás és emberi örökség révén, hogy nem szabad egyetlen mondatát sem félvállról venni. Nem a verset – az életet. Egymást.

A megszólalás tehát nem idegen, és ahogy az életmű legtöbb darabja, az itt sorakozó versek is számba vesznek: embert és tájat. Leltárt készítenek – mi az, ami volt, és mi maradt. A számbavétel után mentik, ami menthető. Nem tudjuk és nem is tudhatjuk meg már, hogy Hervay mihez kezdett volna életében ezekkel a verseivel, ha nem barátjának adja őket. A rábízás gesztusa nem csupán a kézirat hagyatékozásában rejlik – átjárja az egész kötetet. Befejezetlen, nem a teljességet akarja tükrözni. A fő ciklus (*Siratók és keservek*) kilencvenkilenc számozott szöveget tartalmaz – soknak címe sincs. A cikluson belül kisebb verscsoportok tűnnek fel néhol, de ez nem bontja meg azt az egységes lélegzetvételt, ami a képződő egységre jellemző, amit a címtelenség is magában hordoz. Az intimitásba való belépést

segítik a közbeékelte kézirat-fotók, a karcsú betűk finomítják és még személyesebbé teszik a kötetet. Naplószerűvé, még emberségesebbé válik a korpusz. A záró tanulmány elolvasása előtt ezekből a képekből látjuk, hogy számozva voltak a versek egytől kilencvenkilencig. De mintha elveszett volna a századik. Mintha elkészült volna az az egy. Az a fiú. Az a lány. Az a szerelem. Az az élet. A lehetőség. És nincsen többé. A mellékletben közölt tizenhét vers sem tudja pótolni azt az egyet.

„amit reggel írok / széttépem estére // írok szerelemmel / hamu lesz estére // szivárvány ívéről / gyere le a földre // itt van a mi helyünk / nem menekülhetünk” (98)

Ebben a kötetben hiányvers valamennyi darab. Nem a ritmus, nem a megszerkesztettség, nem a rím hiányzik, hanem valami, ami után elindul a pásztor. Elmegy a századikért, otthagya a kilencvenkilencet, de nem tudjuk meg, hogy hazatér-e. A hazatérés pillanatát az olvasó feladata lesz megírni. A kötet íve a körhöz hasonlít, melynek érdekes módon az indító vers áll a középpontjában. A feltámasztás, az újra életre hívás vágya és folyamata a rigmusok, siratók révén vezérmotívuma lesz a műnek. „tisztá lappal / tiszta tollal / kék nappal / fehér holddal // fehér csonttal / kék szemekkel / tisztavízű / szerelemmel // fiam lányom / feltámasztom / feltámasztom / feltámasztom!” (19) Ilyenformán ez egy bentről kifelé rajzolódó kört idéz, mintha a szerző egyetlen vonallal kanyarítaná, fűzné minden versét. A fel-fűzés azonban korántsem jelenti azt, hogy a formában, a hangulatban, néhol pedig a témában ne lenne eltérés az egyes művek között. A második két vers szintén a vallomásosság hangján szól, létösszegzést igyekszik végezni az olajágot hozó galamb és a magányos cédrus motívumai mentén, aztán rögtön szembesülünk a címadó szavak hangulatával. A versbeszélő a fiáért, lányáért, hazájáért, gyermekeiért, szerelméért sóhajt fel, s ezeket az ébrenléti sóhajtásokat tűzdelik azok a versek, melyek mintha egy beteg lázalmából felriadó kiáltásai lennének. „menekülj! / menekülj! / megöllek / fiam!” (33) Ezek a kiáltások az elkerülhetetlennel, önnön ítéletünkkel állítanak szembe. „meghalok inkább / csak ne száműzzetek!” (77)

A cikluson belül két kisebb verscsoport rajzolódik ki, tíz számozott keserves és három sirató. Ezek a kötet elején szereplő kiáltásokkal, sóhajtásokkal ellentétben már jóval szigorúbb ítéletet hordoznak, és ebben az egyre tágabbá gyarapodó felelősségvállalásban summázzák a múltat, a jelent és a jövőt. A legtöbb vers a rigmusok, balladák, népi

énekek világát idézi, bár olyan költők sorai is feltűnnek, akik valószínűleg hatással voltak Hervay munkásságára, és ők maguk is az egyetemesség hangján írtak: „magunkban bízunk / eleitől fogva” (30); „akasszátok fel a hóhért!” (48); „huzzon a holnap / szerencsét // kötényemben harmat / szemed szép” (80). József Attila, Petőfi Sándor, Nagy László és megannyi költői hagyomány sorait csillantja fel a kötet a közös (rá)hangolás érdekében. Itt nem olyasfajta közösségiség a tét, mint mondjuk egy tetszőleges csoporttagsággal járó bizonyosság, hanem az egymásra utaltság ablaküvegén keresztül meglesett rendültség, ami táplálja, illetve belülről rengeti meg a kapcsolódási kísérleteink alapjait.

A vers mellett természetesen a (nép)dal képes erre a világformáló gesztusra. A Hervay által játékba hozott páros valami teljesen újat alkot – 21. századi módon hívja párbeszédbe az irodalmi és zenei textusokat, feltételezett tudatossággal mozdítja ki saját mozgásteréből mind a verset, mind a népdalt. Játékba hívja a balladát, örökségünk ismert vagy néhol ismeretlen kezdősorait: „hazám hazám édes hazám / bárcsak hangodat láthatnám / látom látom de csak elig / hogy az égen zengedezik” (65); vagy: „csak folyik csak folyik / a szép tiszta forrás // csak jönnek / csak jönnek // a csodaszarvasok” (87). Helyenként kényelmetlen lesz az olvasás és kényelmetlen az ének, mert kényelmetlen a mű igazsága is.

A versek állapota az állandó fészkelődés. Hervay Gizella az önváddal, a szenvedéllyel, a teljesen és egészen megélt élethelyzetekkel zsonglörködik mind az első, mind a második ciklus verseiben. Olyan motívumokkal bővíti az egyén horizontját a kollektív felé, mint a napfű, a holdleány, az őz, a szarvas, a madárka, egy pohár tiszta víz, a galamb, a cédrusfa, az ág, az ég, az istenanya, élet és halál, tavasz és tél, valamint a vérré vált víz. A megszólaló gyermekmondókákra hajazó ritmusossággal beszél néhány versben önmagához és a világhoz is: „serkenj fel serkenj fel / egyetlen gyermekem” (85); „hóttan hótt gyere ki / ég a házad ideki” (91). Hogy tehát visszaálljon a világ rendje, tömondati egyszerűséggel a hagyományokhoz, a kollektív tapasztalathoz kell visszanyújtanunk kezünket, visszaállítanunk figyelmünket. Abba az egységbe, amiben a fájdalmak közösen cipelhetők, megszthatók és (el)énekelhetők.

„akinek nincs egy virága / minek is jött a világra / engem anyám megátkozott / mikor a világra hozott // azt az átkot mondta reám / ország-világ legyen tanyám / ott se legyen nyugovásom / csipkebokor

a szállásom / / ... ki megveszi halálomat / óvja meg kisleányomat / leányomat kisfiamat / egyetlenegy virágomat!” (66)

A népi merítés dominanciája olyan ellenpontok segítségével alkotja meg a kört, mint a számológépek, a texasi pepita-vagányok, a parfümös lucifer jelenidejűségei. A melléklet versei pedig szépen belesimulnak az első ciklus hangulatába, olyan kitekintéseket és szembesítéseket engedve meg, mint a kórházakba bevonuló katonák, vagy a kórház mint otthon megrázó szimbóluma. A számonkérés kétségkívül mindenkit érint. Nem csupán Hervay Gizella életének sötét eseményei csenghetnek vissza a sorok mögül, és nem is lenne szerencsés csupán az önsiratás gesztusát látni a megszólaló szándéka mögött. Figyelemfelhívás és számonkérés valamennyi vers: „semmi a négyzetten hány halál? / ki adott pisztolyt a gyerekek kezébe? / szemüket ki vakította meg? / ki mer hallgatni a világhuzatban / ki mondja ki a csendet a lakatra zárt ruhában?” (51)

Számonkéri a mindenkori emberen a történelem sötét foltjait, kikerülhetetlenül szembe akar nézni a felelősökkel, mindannyiunkkal, mert mindannyian elvakítjuk önnön háborúink és kényszerhelyzeteink alatt a másik felet, a szolidaritás luxustermékké vált, ha egyáltalán érzünk némi érintettséget a másik iránt. De nemcsak azért vagyunk felelősek, amit megérintettünk, amihez, akihez oda-léptünk, hanem azért is, akihez nem. Nem bújhatunk ki olcsó vádakkal a testvériség és közös lét kabátja alól csak azért, mert azt nehéz viselni. És ahogy a versek beszélője nem szakad teljesen bele mind-
abba, ami megszületik benne, ahogy ő maga képes közösséget vállalni a szóban a világgal, úgy nekünk, mindenkori olvasóknak is ugyanígy részt kell vállalni a nagy egészből, mindenki egészéből. Ha nem így teszünk, elvesz a közösségiség megélésének lehetősége, a kelet-közép-európaiságunk okán megélhető közös jelen. A létélmény, ami segít-(het) a jövőben olyan döntéseket hozni, amiket a későbbiek folyamán nem kell megint szégyenfoltként jegyezni a történelemkönyvekbe. Visszafordíthatatlanul és teljesen felelősek vagyunk egymásért – erre figyelmeztetnek Hervay Gizella sorai. Egészen és folytonos megújulásban kell odaadnunk a másiknak magunkat. Mint egy édesanya.

Szakolczay Lajos záró tanulmányában teljesebb szenvedésélményről ír – hogy ezek a versek bár nem mutatnak új Hervay-arcot, hozzájárulnak az eddigi teljesebb értéséhez. Ezt a teljességet segít a bevezető rész is megérteni: az első posztumusz kötet visszhangja szintén Szakolczay tollából, még 1984-ből. Hervay Gizellát, a nőt, az

édesanyát, a költőt sorsával együtt kell észrevenni, de nem szabad csupán sorsának tragikumába zárni. Már csak azért sem, mert életigenlése és érzékenysége sokkal nagyobb örömről és bátorságról tanúskodik, mint az a mi emlékezetünkben dereng. Számomra ezek a versek nem csupán Hervayról mondanak többet. Nem csak a személyesen megélt szenvedéseinek terápiás reflexiója ez a közel százhusz szöveg. Siratója és keserve valamennyi vers annak az emberiségnek, amely engedte a népirtást csupán véletlen megbicsaklásnak tekinteni, amely akkor és ma sem képes önmagát meghaladva egységként szolidaritást vállalni, amelynek rákfenéje lett a magány és a bezárkózás. Hervay saját belső univerzumából, el nem tagadott bűnösségéből kiáltja ki olvasójának saját gyarlóságát: a kapcsolódás marcangoló kihívásait és azt, hogy bár ez a legnehezebb feladatunk, ezzel az eggyel nem lehetünk soha közömbösek és lemondók. Feloldozást kér a szavaktól, és talán talál is.

Ismert és a közös tudásból elhalványuló rigmusok ütemére írt verseiből kicsordul a megbocsátás és megértés utáni közösségvágy. Mert mindannyian erre vágyunk. És Hervay soraiban a megbocsátás jelenti az új életet. Szerelmét, fiát, lányát, a határ és haza szabadságát kívánja újra megrajzolni. Ha magunkra vesszük, kínlódás az olvasás. Ha eltávolítjuk magunkat a versektől, akkor nem nézünk igazán Hervay és a világ szemébe. A közösségiség, amire ezekben a versekben a figyelmünk irányul, sokkal inkább vonatkozik az ember gyökereiből, emberi mivoltából származó szolidáris attitűdre és felelősségvállalásra, mintsem a közösségeink iránt vállalt kisebb-nagyobb szeretetmorzsák hintésére. A lírai hang négykezeset játszik az első posztumusz kötet versbeszélőjével, csupán a feltámasztás vágyának versbeli dörömbölése hangosabb. „nem elég a szó a szónak / nem elég virág virágnak / nem elég étellel élni / halálra is meg kell érní” (151). Kopogtat, üti, ököllel püföli az ajtót ő, ami ismerős. Az élő nyelv tölti meg valamiféle folytatási gesztussal a sorokat. Még talán lehetne javítani, még van lehetőség, még utána lehet nyúlni, még ki lehet rántani, még fel lehet támasztani. A lódenkabát már szegre van akasztva. De a szél, az eső, a napfény, a világ örökös mozgásban tartja.

„álljon hát mellém / akinek van mersze! / újrairni a jövőt / zenére szerelemre / kiállni a jégverést / a tűzőzönt lenyelve / betörni a kirakatokat / s a táncoltatott medve / helyére lépni józanul / vár a munka a ránk szabott / vigyázzunk lássuk meg / egymás szemében / a holnapot! / a holdat a napot” (143).